
MUZEUL MEMORIAL „CALISTRAT HOGAȘ”, ISTORIE ȘI ACTUALITATE CULTURALĂ

de Emil Nicolae-Nadler

Din punct de vedere biografic, Calistrat Hogaș (născut la Tecuci, în 19 aprilie 1847) devine „nemțean” în septembrie 1869, când ocupă (prin concurs) o catedră la noul gimnaziu comunal din Piatra-Neamț. Numai că tânărul profesor, reformist și moralist, intră repede în conflict cu administrația locală (publicând câteva note acide în *Situațiunea*, o foaie pe care o scotea, periodic, împreună cu niște amici), ceea ce-l determină pe ministrul liberal al instrucțiunii să desființeze gimnaziul pe motive mai degrabă politice. Încât scriitorul-pedagog va fi transferat la Tecuci și Iași, dar revine la Piatra-Neamț peste un an, ca director la același gimnaziu, reînființat prin intervenția prietenului său, col. Roznovanu. Și, de astă dată, se instalează definitiv în oraș, căsătorindu-se cu Elena Gheorghiu, fiica protopopului, la 17 ianuarie 1871. Într-una din primele lor întâlniri, Calistrat i-a spus tinerei sale logodnice și viitoare soție: „Să știi, duduie, că viitorul meu îl depun în mâinile mătăle!”. Și timpul ne-a demonstrat că nu a fost o declarație de circumstanță: scriitorul și-a așezat cu adevărat întreaga viață aici, în casele socrului, ca existență cotidiană, și în adâncul simbolic al împrejurimilor, sub aspect literar (în *Amintiri dintr-o călătorie și În munții Neamțului*).

Așa se face că, indiferent încotro l-a purtat cariera didactică sau pasiunea scriitoricească (ambele atingând performanța maximă la Iași: profesorul – la Liceul Internat, iar scriitorul – în cercul literar și paginile revistei *Viața românească*), Calistrat Hogaș a rămas un personaj / o personalitate definitiv fixată în tabloul istoric al Neamțului. Dar în primul rând este important că aici și-a avut "comandamentul" literar, sursele creației și ambientul necesar punerii în pagină a capodoperelor sale. Și nu e puțin lucru, dacă ne gândim că, pe palierul ei clasic, literatura română nu a avut foarte mulți reprezentanți (în schimb, beneficiind de un exces de romantici). Deși a fost o natură romantică, în fond, Calistrat Hogaș a știut să-și controleze discursul epic folosind un referențial cultural impresionant, până la a se consacra ca unul dintre puținii exponenți ai clasicismului românesc, deopotrivă în sens stilistic și valoric.

Calistrat Hogaș
(1847-1917)

Oricum, dacă la Piatra-Neamț, în casa familiei Hogaș, se află astăzi singurul muzeu memorial dedicat acestui scriitor, trebuie să reținem că asta nu e o întâmplare, ci unul dintre destinele împlinite (pe lângă atâtea altele eșuate) ale culturii române.

Altă curiozitate, dintre cele multe care însoțesc biografia lui Calistrat Hogaș, este aceea că scriitorul nici nu a decedat la Piatra-Neamț, cum s-ar putea crede datorită faptului că aici, în cimitirul „Eternitatea” se află mormântul său. Despre împrejurările dispariției scriitorului aflăm de la fiica sa, Sidonia C. Hogaș. Suntem în plin război: *„De după munți, zvâcnesc și s-aud dese și înfundate răbufneli de tun. Inamicul este aproape, ca la distanță de o oră-două, de oraș. Tata, ca de piatră, n-aude, nimic nu-l impresionează, nu mai părăsește casa și cu îndărătnicie nu primește nici o medicație cu privire la emfizemul pulmonar, contractat în ultimii ani la Iași. <Aș scrie ceva despre război ... dar n-am lumină! ... > mi se tânguia într-o zi. Iată-ne în pragul evacuării. <Tataie, noi ce facem, plecăm sau rămânem? - Voi faceți ce vreți - a răspuns Hogaș -, eu nu mă mișc de aici: dacă o fi să mor, vreau să mor în casa mea. Revolverul îl am încărcat: cinci gloanțe sunt pentru cei care-mi vor călca pământul și casa, al șaselea este pentru mine>. Medicii, fără voia lui consultați, îi prescriseseră schimbare de aer și ... liniște. Nici nu voi să audă de o deplasare, dar văzând*

atâta insistență din partea noastră, conveni să meargă spre Iași (pentru un consult medical), cu un mic popas la Roman la sora mea [Cleopatra, căsătorită cu prof. Emanoil Silberg - n.m.]: <Merg, dar să știi că mai mult de trei zile nu stau; ne întoarcem înapoi!>”¹.

Ca-n vreme de război, formalitățile n-au fost simple, dar scriitorul a obținut „Permisul de circulație”, pe care-l reproduc pentru semnificația lui documentară: „*Pretorul Jud. Neamț / PERMIS DE CIRCULAȚIE / Nr. 65 / Valabil până la 29.VIII.1917 / Eliberat în baza Înaltului ordin nr. 789/1917 al M.S. Regelui. / D-l Calistrat Hogaș, domiciliat în Piatra-Neamț, strada Iordan nr. 1, are voie de a merge de la Piatra N. până la Roman-Iași și retur, însoțit de fiica sa, Sidonia Hogaș, cu orice mijloc de transport, pentru tratament medical. / Pretorul Jud. Neamț / Maior Kiriac / 1917, iulie 29 zile / Semnalmentele călătorului / Etatea - 68 ani (sic!) / Talia - mijlocie / Părul - castaniu / Fruntea - mare / Sprâncenele - castanii / Ochii - albaștri / Nasul & Gura - potrivite / Barba - sură (poartă) / Mustățile - suri / Bărbia & Obrazul - rotunde / Tenul (culoarea feței) - smadă / Semne particulare - nu are”.*

Iată, în continuare, relatarea Sidoniei C. Hogaș: „*În a treia săptămână de când ne aflam la Roman, într-o zi (vineri, 25 august 1917) îl găsim stând în ogradă, departe de ceilalți, cu privirea pierdută în asfințitul roșu al soarelui. <Mi-i urât. Să-mi dai volumul meu că vreau să mai corectez ceva>. Îi dădui <În Munții Neamțului> și în adevăr că începu a-l corecta. Sâmbătă, 26 august și duminică, 27 august, fu atât de liniștit că nimeni în lume nu m-ar fi putut convinge de sfârșitul de după câteva ore. /.../ În lipsa mea, spuse surorii mele: <Cleopatră, a fost dat să mor în casa ta; la Piatra [unde se aflau Elena, soția, și o altă fiică, Cecilia - n.m.] să nu dai de știre de asta; să mă îngropați cât se poate de simplu și numai cu un singur popă>. Oh, Doamne! Dacă baloanele de oxigen n-ar fi fost în funcțiune, atâta liniște și calm pe cine n-ar fi mințit? Liniștea cea mare venea pe nesimțite dar sigur. Într-un târziu șopti: <Doamne, cu ce am greșit de mă chinui așa?>. Spre ziuă îmi spuse într-un prapit și prea ușor suflu: <Sidonie, să mă duci la Piatră!>. Fură ultimele cuvinte ce mai pronunță. Respirația îi era liniștită și ușoară, din ce în ce mai ușoară și mai liniștită. Iată dimineața de 28 august /.../ E ora opt fără un sfert. Își înalță capul. Privi pe rând, pătrunzător și sigur, încă o dată spre zările de azur, apoi fruntea aceea - pe care un frenolog ar fi găsit-o poate tainuitoare de idei adânci și senine, senine și adânci ca melodiile beethoveniene - pentru prima și ultima oară se plecă; o sprijini cu mâna mea dreaptă, o clipă în urmă simții că se lasă cu încredere; un ușor suflu; mâna mea stângă în dreptul inimii simți ca o prea ușoară zbatere de puișor în găoace, apoi ... nimic”².*

¹ Vezi cartea de memorii *Tataia. Amintiri din viața lui Calistrat Hogaș*, de Sidonia C. Hogaș (Tip. Lumina, Piatra-Neamț, 1940; reeditare la Editura Crigarux, Piatra-Neamț, în 2000 și 2007).

² *Ibidem*.

Muzeul Memorial „Calistrat Hogaș” – exterior și interior

În acest condiții, scriitorul a fost înhumat prima dată la Roman. Sidonia și-a adus aminte de o discuție mai veche cu tatăl ei, în care el îi spusese: „*Când oi muri, să nu cumva să mă puneți în patașcă ... să știți că sar în sus din sicriu; pe mine cu carul cu boi să mă duceți, să știți!*”. Iar ceremonia de înmormântare chiar așa a decurs, după cum a notat Sidonia în caietele ei, mai târziu, gândindu-se la o eventuală reeditare a volumului de amintiri: „*L-am vegheat neîntrerupt până miercuri, 30 august, când, după dorința lui, fără a aviza pe mama și pe sora de la Piatra, cu carul cu boi și cu un singur preot l-am înmormântat în cimitirul din Roman*”. Ziarul local *Vestea nouă* de joi, 31 august 1917, publica următoarea notă: „*Jeri [sic! - de fapt se întâmplase în 28 august - n.m.] s-a stins din viață, în locuința ginerei lui, fostul director al liceului din Roman; Calistrat Hogaș venise de câteva zile de la Piatra cu intenția de a-și ameliora sănătatea, cumplit zdruncinată de o boală de emfizem. Om de cultură autodidactică vastă, C. Hogaș n-a fost numai un profesor de merit, o personalitate didactică în puterea cuvântului, un conferențiar distins, dar mai ales era cunoscut ca scriitor de mare talent, unul dintre reprezentanții cei mai iluștri ai beletristicii române de acum câțiva ani în urmă ...*” (articolul e semnat „A.N.”, inițiale pe care Sidonia C. Hogaș le-a atribuit fostului profesor de română de la liceul respectiv, la acea vreme, Neculai Apostol). La rândul lui, ziarul *Evenimentul* din Iași menționa (în ediția de sâmbătă, 2 septembrie 1917): „*Moartea lui Calistrat Hogaș / O veste tristă ne vine de la Roman: profesorul Calistrat Hogaș, fostul director al Liceului Internat [din Iași - n.m.], cunoscutul și gustatul nostru povestitor, a încetat din viață bolnav de emfizem. Corpul didactic pierde pe unul dintre cei mai de valoare ai săi membri ...*”

Dar înhumarea de la Roman însemna că rugămintea scriitorului fusese îndeplinită numai pe jumătate: corpul trebuia dus la Piatra! Așadar, alte formalități, alte discuții cu autoritățile militare. Sidonia C. Hogaș relatează: „*Cu privire la transportul Roman - Piatra-Neamț m-am adresat Marelui Cartier General, la Iași; imediat; cu cea mai aleasă punctualitate militară, în mai puțin de 24 de ore am primit de la susnumita autoritate aprobarea transportului cadavrului; de asemenea, mi se indica întregul și precisul itinerar al drumului spre Piatra. Trec sub tăcere greutățile ce am întâmpinat până când, în sfârșit, am ajuns lângă el, cel din mormânt acum, adică tata. În ziua de 2 octombrie a aceluiași an 1917, luni, ora 16, eram în cimitir eu, sora mea - Cleopatra, soția lui E.I. Silberg, funcționarul Primăriei - însărcinat cu formalitățile cuvenite după deshumare, apoi prieteni și cunoscuți; aștepta și căruța pentru transportul sicriului la gară. Conform ordinului Marelui Cartier General, plecarea trebuia să aibă loc în noaptea de 2 spre 3 octombrie, adică luni spre marți, la ora 2 din noapte. La urmă se aduse și sicriul de zinc în care urma să fie pus sicriul cu rămășițele pământești ale lui Hogaș... [dar sicriul din zinc s-a dovedit prea mic, ceea ce a întârziat întregul „program” - n.m.]. La ora 24, marți, 3 octombrie 1917 - spre miercuri, 4 octombrie, cu o căruță*

militară pusă mie la dispoziție cu cea mai aleasă bunăvoință de către ofițerul Chefneux, comandantul unei unități militare, am transportat la gară sicriul care de-abia la acea oră fusese terminat de cositorit. Drum greu și anevoios prin întuneric, de război și santinele militare; totuși am răzbit iar cu ajutorul unor soldați binevoitori, l-am urcat în vagonul mortuar, ce aștepta la primul peron, pentru cel din urmă drum al lui Calistrat Hogaș spre meleagurile scumpe lui. În aceeași noapte de 3 spre 4 octombrie, la ora 2, vagonul mortuar fu atașat, conform ordinului Marelui Cartier General, la primul tren de etape ce mergea la Piatra”³.

Mormântul lui Calistrat Hogaș, din cimitirul Borzoghean

Sicriul cu rămășițele pământești ale scriitorului a ajuns aici miercuri, 4 octombrie 1917, la ora 8 dimineața și a fost preluat din gară la ora 11 de o căruță militară, care l-a transportat spre a fi depus în biserica Sf. Gheorghe. A stat acolo până vineri, 6 octombrie 1917, fiind transferat apoi la biserica cimitirului „Eternitatea”, ceremonia de reînhumare având loc duminică, 8 octombrie 1917, între orele 16-18. La eveniment a fost prezentă familia, desigur, prieteni și cunoscuți, dar și alți oameni care citiseră în presa din Piatra-Neamț anunțul următor: „Familia C. Hogaș / Vă roagă să luați parte la

³ *Ibidem.*

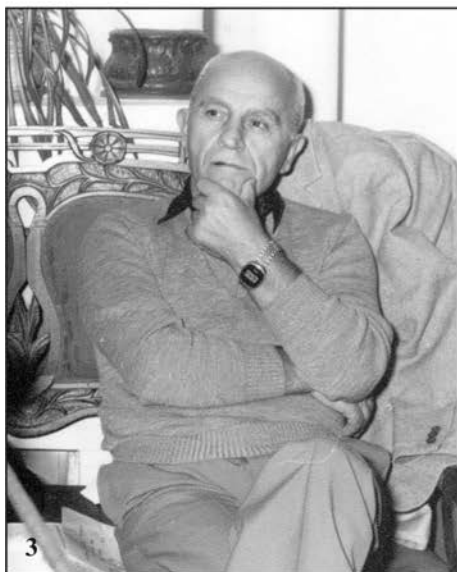
înmormântarea iubitului lor Calistrat Hogaș ale cărui rămășiți pământești au fost aduse în localitate, depuse la Capela cimitirului și a cărui înmormântare va avea loc Duminică 8 Octombrie 1917, ora 4 p.m.”.

După dispariția părinților și a celor două surori mai mari, Cornelia și Cecilia, după căsătoria Cleopatrei la Roman și transferarea lui Aetiu, ca profesor, la Liceul „V. Alecsandri” din Galați (iar la ieșirea la pensie, în București), Sidonia C. Hogaș (profesoară de muzică la Școlile Normale și, apoi, la Liceul de fete din Piatra-Neamț) moștenește toată proprietatea familiei (casa cu anexa, curtea cu acareturile, tot ce se vede în jur), trăiește singură aici, nu se mărită niciodată și se îngrijește de memoria tatălui ei: păstrează arhiva scriitorului, dă informații despre el istoricilor literari și editorilor, îi păstrează obiectele personale și ale familiei (mobilele, fotografiile, actele etc.), organizează chiar o expoziție permanentă în biroul lui Calistrat Hogaș (în 1939) și scrie cartea de memorii *Tataia. Amintiri despre C. Hogaș*. Prin anii '55 ai secolului trecut, autoritățile locale îi conferă chiar statutul de custode (salarizat) al „casei memoriale” (netransformată încă în muzeu).

În 1967, la vârsta de 85 de ani, Sidonia donează statului casa și întreaga proprietate (clădirile, curtea, chioșcul / „pavilionul”, fântâna etc.), cu scopul de a fi organizat muzeul memorial (prin testament, cu clauze speciale care interzic orice ingerință în structura sitului respectiv!). Peste doi ani, în 1969, se deschide oficial Muzeul Memorial „Calistrat Hogaș” din Piatra-Neamț. Sidonia petrece ultimii ani într-un apartament de bloc și moare în 1976, la vârsta de 94 de ani.

De-a lungul celor peste patru decenii de existență, muzeul și-a câștigat o faimă națională binemeritată, în primul rând datorită prestigiului personalității pe care o reprezintă, desigur. În plus, dacă privim lucrurile strict muzeografic, autenticitatea și originalitatea colecției – calități datorate, se cuvine repetat, în primul rând Sidoniei C. Hogaș – conferă muzeului de la Piatra-Neamț o distincție specială chiar între celelalte unități de profil din România. De aceea, un proiect cultural inspirat de imaginea „călătorului” Calistrat Hogaș a atras aici, la seratele culturale ale muzeului, nume importante ale literaturii noastre contemporane: Octavian Paler, Alexandru Paleologu, Constantin Ciopraga, Al. Piru, Ana Blandiana, Romulus Rusan, Alexandru Ivasiuc, Ioan Grigorescu, Eugen Simion, Mihai Urasachi, Nora Iuga, Mircea Dinescu, Constantin Călin ș.a.

Pe de altă parte, la componenta literară a activităților găzduite de Muzeul Memorial „Calistrat Hogaș” (care a prilejuit, de multe ori, convergența promoțiilor mature cu cele nou sosite în literatura noastră, sau a scriitorilor din toate zonele țării cu aceia care locuiesc în Neamț), s-a adăugat în timp și aspectul pedagogic. Pentru că nu a fost uitat niciodată Profesorul Calistrat Hogaș, rămas ca un model în memoria foștilor săi elevi (v. Cezar Petrescu, Păstorel Teodoreanu etc.). De aceea, pe lângă tot ceea ce află grupurile de elevi

La Muzeul Memorial Calistrat Hogaș: 1. Alexandru Ivasiuc (1976);
2. Eugen Simion (1981); 3. Octavian Paler (1986); 4. Mircea Dinescu (1994)

vizitatori despre activitatea la catedră a scriitorului, profesorii nemțeni au avut și ei prilejul să participe la dezbateri legate de necesitatea menținerii / reintroducerii operei hogașiene în curricula școlară, despre acomodarea acestora cu noile metode de predare ș.a.m.d.

Și în al treilea – dar nu în ultimul! – rând, Muzeul Memorial, ca singura construcție din Piatra-Neamț care mai păstrează intactă arhitectura specifică târgului moldovenesc de la sfârșitul secolului XIX (casa a fost reconstruită în 1880), constituie o referință istorică prețioasă. Protejat de Legea monumentelor istorice și de arhitectură, muzeul impune o secvență pitorească în tabloul unui oraș care se dorește turistic, totodată fiind locul și prilejul unor evocări (v. lansarea romanului *Culiță* de Eugen Verman, despre mahalaua Precista în perioada interbelică, sau a volumului de amintiri *Clipe de viață* de Malvine Keșișian-Ciurel). Și tot aici trebuie menționate expozițiile de artă plastică având ca subiect casa „Conului Calistrat” (v. exp. Cu acuarele de Dumitru D. Bostan și uleiuri de Dumitru Bezem), care au îmbogățit și colecția muzeală.

În rest, lansările de carte, spectacolele de „teatru de cameră”, lecturile publice, proiecțiile de filme sau micro-concertele sunt alte tipuri de activități curente care au menirea să impună Muzeul Memorial „Calistrat Hogaș” în conștiința publică drept un spațiu cultural dinamic și adaptat modernității.

„CALISTRAT HOGAȘ” MEMORIAL MUSEUM, HISTORY AND CULTURAL ACTUALITY

Abstract

The „Calistrat Hogaș” Memorial Museum from Piatra-Neamț is the sole institution of this sort dedicated to our great classical writer. Its importance stands for three main realities: 1. it preserves the familial environment in which the author lived and worked; 2. the buildings of the museum's ensemble are representative for the architecture of the Moldavian town of the XIX century; 3. over the ages, the museum became the host of several periodic literature reunions to whom there were invited the most appreciated contemporary Romanian writers.